

İSLAM VE EKONOMİ
POLİTİK SİSTEMLER

Editör:
Abdul Karim Bangura

Abdul Karim Bangura (Ed.), *İslam ve Ekonomi Politik Sistemler*

Çeviren: Zeyneb Hafsa Orhan
Yayıma Hazırlayan: Merve Akkuş Güvendi
Musahhih: Muhammed Aydın

Tasarım: Seyfullah Bayram

Çeviriye Temel Alınan Metin:

Bangura, A.K. (Ed.) (2009). *Islam and political economic systems*. Edward Elgar: UK.

Baskı: Osmanlı Mücellit Matbaacılık- Sertifika No: 29041
Plastikçiler Sitesi 1536 Sokak No.: 40 Yenimahalle / ANKARA
1. Baskı: Ankara, 2019
ISBN: 978-605-69072-6-5

© İktisat Yayınları, 2019

Bütün yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İktisat Yayınları
Rasimpaşa Mah. Rıhtım Cad. Nemlizade Sok.
Gülyüz Apt. No:9 Daire:3 Kadıköy / İstanbul
Tel / Faks: +90 (216) 418 20 10

www.iktisatyayinlari.com

İktisat Yayınları Nobel Akademik Yayıncılık ve
İslam İktisadi Araştırma Merkezi'nin ortak markasıdır.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Bangura, A. K.

İslam ve Ekonomi Politik Sistemleri

1. Baskı, xii + 280 s., 13.5 x 21 cm

Kaynakça ve dizin var.

ISBN-978-605-69072-6-5

1. İslam İktisadı 2. Küreselleşme 3. Kapitalizm

İSLAM VE EKONOMİ POLİTİK SİSTEMLER

Editör:
Abdul Karim Bangura

Çeviren: Zeyneb Hafsa Orhan

iktisat
yayınları

İktisat Politikası Dizisi

Bu dizide, iktisat politikasının temel mesele ve sorunları ile ilgili güncel eserlere yer verilmektedir. Dizide iktisat politikasının teori, tarihsel süreç ve uygulamalarının yanısıra kamu politikaları, istihdam, kalkınma, gelir dağılımı eşitsizliği olmak üzere geniş bir yelpazede kitaplar yer almaktadır.

Dizideki Diğer Kitaplar

Abdulkader Thomas (Ed.), *İslam İktisadında Faiz*

Taha Eğri, *Mısır'da Ordu ve Ekonomi: Arap Ayaklanmalarının Ekonomi Politikası*

Mohammad Nejatullah Siddiqi, *Ekonomide Devletin Rolü: İslami Bir Bakış*

Mervan Selçuk, Şakir Görmüş, *Zekâtın Kurumsallaşması*

Munawwar Iqbal, *Yoksulluğu Yok Etmede İslam İktisadının Kurumları*

Zafar Iqbal, Merwyn K. Lewis, *Yönetişime İslami Bakışlar*

Dizide Yayınlanacak Diğer Kitaplar

Monzer Kahf, *İslam İktisadında Kalkınma: Kamu Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma*

Abdul Karim Bangura

Abdul Karim Bangura, Howard Üniversitesi'nde Araştırma Yöntemleri ve Siyaset Bilimi Profesörüdür. Ayrıca Washington'daki Amerikan Üniversitesi'nde Küresel Barış Merkezi'nde İbrahimi Bağlantılar ve Barış Çalışmaları hakkında araştırmalar yapmaktadır. Siyaset Bilimi, Kalkınma Ekonomisi, Dil Bilimi ve Bilgisayar Mühendisliği alanlarında olmak üzere dört ayrı doktora sahiptir. 61 kitap ve yaklaşık 500 akademik makaleye sahibidir. Çeşitli öğretim, akademi ve toplum hizmeti ödülü sahibidir. Pek çok akademik organizasyonun üyesidir. Ayrıca Üçüncü Dünya Çalışmaları Topluluğu'nun BM Elçisi ve eski başkanıdır. Bir düzine Afrika dili ve altı Avrupa dilini akıcı konuşabilmektedir. Hâlihazırda Arapça, İbranice ve hiyeroglif bilgisini geliştirmeye çalışmaktadır.

Zeyneb Hafsa Orhan

Lisans eğitimini Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomi bölümünde tamamlamıştır. İsveç'te Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği İlişkileri yüksek lisansını tamamlayan Orhan, 2008'de Uluslararası Saraybosna Üniversitesi'nde başladığı ekonomi doktorasını 'İslami Bankacılıkta Kâr-Zarar Ortaklığı Enstrümanlarının Risk Analizi' başlığı adı altında tamamlamıştır. Hâlihazırda İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde çalışmalarına devam etmektedir. Temel çalışma alanları; İslam iktisadi ve finansı, karşılaştırmalı konvansiyonel finans ve bankacılıktır.

-

Tüm insanlığa!

İçindekiler

Teşekkür	xi
1. Genel Giriş <i>Abdul Karim Bangura</i>	1
2. İslam ve Merkantalizm <i>Ava Aprin ve Matt Jacobs</i>	43
3. İslam ve Kapitalizm <i>Lisa Livingood</i>	77
4. İslam ve Sosyalizm <i>Arshi Saleem Hashmi ve Jacques Gouideau</i>	111
5. İslam ve Sosyal Demokrasi <i>Ava Aprin ve Nicole Rowsell</i>	145
6. İslam ve Kendi Kendine Yeterlilik <i>Mubarak Haq ve Nicole Rowsell</i>	181
7. İslam ve Küreselleşme <i>Yoseph Nasser</i>	219
Notlar	253
Kaynakça	255
Dizin	275

Teşekkür

Biz ve umarım birçok okuyucu, şuna şükran borçluyuz:

Allah'a (c.c.) bütün nimetleri için çünkü onun rehberliği olmadan hiçbir şey mümkün olmazdı.

Ayrıca teşvik ve dualarını esirgemedikleri için, ait olduğumuz çok sayıda aileye...

Genel Giriş

Abdul Karim Bangura

Giriş

Bu kitap, Müslüman toplumların tarih boyunca işlemiş olan belli başlı ekonomi politik sistemlerini nasıl aşmış ve onlarla nasıl iştigal eylemiş olduğu hakkındadır. Bu bağlamda incelenen ekonomi politik sistemleri, merkantilizm, kapitalizm, sosyalizm, sosyal demokrasi, ülkenin kendi kaynaklarına dayanması ve günümüzdeki küreselleşmeyi içermektedir. Her bir bölüm, o bölümdeki temel kavramların tanımlarını ve bölümün özüne dair kısa bir açıklamayı içeren sentezleri kapsayan bir girişle başlamaktadır. Ardından söz konusu sisteme dair mevcut literatürün tematik bir taraması sunulmaktadır. Bunun da ardından adı geçen sistem altında işlemiş olan üç Müslüman toplum incelenmektedir. Neticede bir sonuç çıkarılmaktadır. Kitap, içerisinde Müslüman toplumların işlemiş olduğu çeşitli ekonomi politik sistemleri hakkında olduğu için ekonomi politik, İslam Dini ve İslamî ekonomi doktrini kavramlarının bir hülasasıyla başlamak anlamlı gelmektedir. Bu hülasalar, takip edecek olan bölümlere dair bir arka plan olarak işlev görebilirler.

Ekonomi Politik

Burada sunacak olduğum şey, bu bölümü yazmak için kendilerinden oldukça faydalandığım politik iktisatçılar ve alana dair çalışmalar okumuş olanlar açısından yeni bir şey değildir. Dolayısıyla bu bölüm özellikle söz konusu alana aşina olmayan okuyucuları hedeflemektedir.

Entelektüel bir araştırma alanı olarak ekonomi politik, son 30 yıldır dikkate değer bir canlanmaya şahitlik etmektedir. Bu bağlamda ekonomi politik, hem lisans ve yüksek lisans öğrencileri için en popüler özelleşme alanlarından bir tanesi hem de günümüz sosyal bilimcileri tarafından en yaratıcı ve etkili çalışmalardan bazısının kaynağı olarak ortaya çıkmıştır. Ekonomi politikanın 50 senelik bir ihmalin ardından yeniden canlanması hem kamu hem de sosyal bilime dair tartışmaları zenginleştirmiştir. Alandaki artan ilgi ve coşku göz önüne alınacak olursa bu trendin gelecekte de devam etmesi olasıdır.

Ekonomi politik, ekonomi ve politika alanlarındaki postulatları¹ birleştiren bir araştırma alanıdır. Ekonomi genel itibarıyla üretim, dağıtım ve zenginliğin kullanım sistemi olarak tanımlanabilirken politika genel itibarıyla ekonomik etkileşimleri yöneten kurum ve kurallar seti olarak tanımlanabilir. Bu sebeple ekonomi politığe iki anlam atfedilegelmiştir. Bir grup araştırmacı, onu, ekonomik aktivitelerin politik temelini çalışılması şeklinde değerlendirmektedir. Bundan kasıt, hükümet politikalarının piyasa işleyişini etkilediği yolların çalışılmasıdır. Bir diğer grup ise onu politik eylemin ekonomik temeli olarak görür. Bundan da kasıt, ekonomik güçlerin hükümet politikalarını etkilemesinin çalışılmasıdır. Bu iki bakış açısı bir şekilde birbirlerini tamamlamaktadır çünkü piyasalar ve politika sürekli bir karşılıklı etkileşim durumu içerisinde.

Kapitalist toplumlarda yaşayan insanlar, piyasaların var olduğunu ve bunların bireylerle firmaların iradesinden az ya da çok

bağımsız bir şekilde işleyen belirli ilkeler tarafından yönetildiklerini bilmektedir. Bir sosisli sandviç tezgâhına sahip herhangi biri bilmektedir ki sosisli sandviçin fiyatını (örneğin; yakındaki rakip tarafından istenen fiyattan daha fazlasına) yükseltmeye dair bir girişim, müşterilerin hız bir şekilde daha yüksek fiyatlı sandviç alımını durdurmasına yol açacaktır. Bu sayede sosisli sandviç tezgâhı sahibi, iktisatçıların 'denge fiyatı noktası' -arz ve talep eğrilerinin kesiştiği nokta; bir başka deyişle, talep edilen malların sayısıyla arz edilenlerinkine eşit olduğu nokta- olarak bahsettikleri şeye dair önemli bir ders çıkarmış olacaktır. Modern ekonomi analizindeki temel bir ilke, dikkatli bir şekilde belirlenmiş parametreler içerisinde, piyasaların özünde talep ve arz arasında bir denge sağlamak için işlediğidir. Ceteris paribus (yani diğer tüm şeyler sabit iken) eğer bir malın talebi arz edilen miktarı geçerse bunun fiyatı, arz ve talep dengeleninceye kadar yükselecektir. Benzer şekilde eğer bir malın arzı, talebinin ötesinde geçerse o malın fiyatı piyasa dengesi sağlanıncaya değin azalacaktır.

Eğer ekonomiler tam rekabet piyasaları gibi işleselerdi onları tanımlamak ve anlamak daha kolay olacaktı. Fakat serbest bir şekilde işleyen piyasa, gerçek hayatta olan bitenin yalnızca çok soyut bir modelidir. Pek çok faktör, bir gözlemcinin yalnızca ekonomik güçlere odaklanması hâlinde gözden kaçırabileceği şekilde piyasaları etkilemektedir. Tüketici zevkleri değişebilir -açık hava tiyatroları için olan piyasa bugün ne kadar büyüktür mesela?- tıpkı ürünleri daha az pahalı yapmak için gerekli olan (örneğin; fotokopi makinaları) ve hatta diğerlerini kökünden kazıyan (örneğin; daktilo yerine bilgisayarlar) tamamen yeni mallar yapan teknolojinin değişebilir olması gibi. Hükümetler de bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde arz, talep, tüketim, fiyatlar ve benzerlerine dair kalıpları değiştirmek için hareket edebilirler.

Sosyal davranışın piyasaya dayalı, salt ekonomik tanımlamalarının ötesine geçmeyi zorunlu kılan şey, hükümetlerin

ekonomik meselelere haksız müdahalesidir. Pek çok piyasa yanlısı iktisatçı, hükümetlerin veya çıkar gruplarının ekonomik aktiviteleri etkileme yetisi oluşundan sürekli bir şekilde şaşkınlık duymaktadır. Daha az dramatik olan ise hem yerel hem ulusal düzeyde, üretim, ücretler, fiyatlar, kârlar vb. etkileyen günlük hükümet etkinlikleridir. Bütün bu veçheler, modern ekonomileri ve piyasaların bizatihi kendilerinin işleyişini şekillendirme amacına hizmet ederler. Birleşik Devletler'in İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki banliyöleşmesini tam bir şekilde anlamak (örneğin; hükümet tarafından finanse edilen otoyol inşaatı, yerel eğitim harcamalarının politika güdümlü örüntüleri ve ev kredisi sahiplerine devletin vergi teşvikleri) incelemeksizin imkânsız olacaktır. Birleşik Devletler'deki pek çok ufak veya aile mülkiyetindeki çiftlik, hükümet katkıları olmaksızın işleyişine devam edemeyecektir. Pek çok Amerikalı, devlet üniversiteleri ve hükümet bursları olmaksızın üniversiteye gidemeyecektir. Ayrıca hayırsever bağışlara verilen vergi teşvikleri olmaksızın kâr amacı gütmeyen organizasyonlar Birleşik Devletler'de çoğalmayacaktır.

Sonuçta, çıkar grupları, politikacılar ve bürokratlar, en azından piyasanın temel kanunlarının etkili olduğu kadar ekonomi üzerinde etki etmektedirler. Yıllar boyunca sosyal bilimciler, özellikle politika bilimiyle uğraşanlar, bütün bu politik baskıların devlet kararlarını ve eylemlerini nasıl şekillendirdiğini araştırmaya çabaladılar. Yine de politik davranışın bu sosyal bilimsel modelleri, doğrulukları altta yatan ekonomik trendler gibi pek çok öngörülemez faktöre bağlı olan didaktik araçlarından biraz fazlasını başarabilmektedir.

Bir araştırma alanı olarak ekonomi politik özünde yeni bir şey değildir. Aslında bir yüz yıl öncesine değin insan toplumu hakkında çalışan neredeyse her bir düşünür, onun ekonomi politliğini yazmıştır. Adam Smith, John Stuart Mill ve Karl Marx

gibi farklı düşünürlerin hepsi ekonominin doğası gereği politik olduğuna ve politikanın kaçınılmaz bir şekilde ekonomik fenomene bağlı olduğuna inanıyorlardı. 1900'lü yıllar öncesinde çok az sayıda bilim adamı ekonomi ve politikayı ayrı olarak tanımlayıp analiz etmiştir.

Ekonomi ve politikaya dair çalışmaların birbirinden ayrılması 19. yüzyılın ilerleyen dönemleri ve 20. yüzyılın erken dönemlerine değin söz konusu değildi. Bu tarihlerden sonra iktisatçılar bir yandan belirli piyasaların işleyişi ve onların etkileşimine odaklanmaya başladı. Bu bağlamda yeni niceliksel teknikler geliştirerek insan davranışının belirli kanunlarını –örneğin; talep ve arz kanunu- biçimlendirebildiler. Öte yandan siyaset bilimciler, modern temsilci politik kurumlar, kitlesel politik partiler, daha politik bir şekilde bilgilendirilmiş seçmenler ve modern bürokrasilere odaklanmaya başladılar.

Politik ve ekonomik açıdan sıkıntılı olan buhran yıllarında (1930'lar) ekonomi ve politika arasındaki ayrım ciddi derecede arttı. İktisatçılar homoeconomicusun daha detaylandırılmış ve sofistike modellerini geliştirdikçe siyaset bilimciler homopoliticusun daha da karmaşık modellerini geliştirerek karşılık verdiler.

Fakat 1970'lerden beri bir çalışma alanı olarak ekonomi politik sürekli canlandırılmaktadır. Bu yeniden canlanma için birbirine bağlı iki faktör söz konusu olmuştur: Birincisi, pek çok akademisyen, bir yanda ekonomik ve politik davranışın soyut modelleri arasındaki öte yandan da ekonomi ve politikanın gerçek davranışı arasındaki ayrımından memnuniyetsiz hâle geldi. Sonuçta bu akademisyenler, ekonomi ve politika çalışmaları arasındaki keskin ayrımın meşrulaştırılmasını sorgulamaya başladı. İkinci olarak, ekonomik meseleler, 1970'lerde oldukça politize edilir hâle gelince -ki bunun sebebi, savaş sonrası ilk 25 yıldaki istikrar ve zenginliğin çözülmesidir- politik kurumlar,

ekonomik mevzularla giderek daha meşgul hâle geldiler. Ekonomik büyüme 1950'leri ve 60'ları karakterize ederken politik kavga ve çekişmeden beslenen ekonomik durgunluk, 1970'ler ve 80'lerde ekonomik belirsizliği ağırlaştırdı.

Hem pratik hem entelektüel sebeplerden dolayı sosyal bilimcilerin modern toplumda ekonomi ve politika arasındaki etkileşimi yeniden ele almaları kaçınılmaz gibiydi. Bu yeniden doğuş, bilim adamlarını temel sorular dizisi sormaya ve çeşitli çatışan yaklaşımlar önermeye sevk etti.

Aslında günümüz politik iktisatçıları, kendilerinden önce gelenlerin çalışmalarını sadece yeniden üretmekle kalmamışlardır. Bu iki alanın ayrışması ve profesyonelleşmesi, bu bilim adamlarına daha önceki analizlere yeni bakış açıları sunmaları imkânı verdi. Bu yeni bakış açıları da bir yandan önceki meselelere dikkat kesilirken diğer yandan yeni ekonomi politiğin inşasını teşvik etmiştir.

Politik süreci kavramak isteyen bilim adamları ekonomiyi de göz önünde bulundurmamak zorundadırlar, ekonomik süreci kavramak isteyenler de tam tersine politikayı göz önünde bulundurmamak durumundadırlar. Bu gerçeklik, içerisinde politikacıların ekonomik kalkınmaya dikkat kesilmesi gereken gerçek hayatın bir yansımasıdır ve ekonomik aktörler, politik aktiviteleri dikkatlice takip etmelidir. Sosyal süreçlerin daha aşikâr bir görüntüsü, ekonomik ve politik işler, bunlar ayrı birimler olarak incelenmek yerine bir arada ele alındığı zaman ortaya çıkar.

Bu öneri şimdilerde çok daha yaygın bir şekilde kabul edilir iken uzlaşının problem hâline gelmesi, uygulamada gerçekleşmektedir. Aslında hükümetlerin eylemleri, ekonomik trendleri etkilerken ekonomik çıkar grupları tarafından yüklenen baskıları da yansıtabilir. Ayrıca ekonomik çıkar grupları, hükümet politikalarının belirlenmesinde anahtar rolü oynayabilirlerken

ekonomik çıkarların ne yapacağına karar verebilecek olan, politik sistemdir. Politika ve ekonominin nasıl iç içe geçtiğine dair bütünleşmiş bir bakış açısı edinmek için ekonomik ve politik sebep ve sonuçların farkına varılmalıdır. Bu çaba kapsamında toplumun sonuç görünümü için farklı uygulamalar öneren farklı düşünce ekolleri doğmuştur.

Ekonomi Politik Hakkında İki Düşüne Ekolü

Ekonomi politik alanındaki çoğu çalışma, birbirini dışlayan iki düşünce ekolü içerisinde kategorize edilebilir: (1) Klasik ve (2) radikal. Bu ekollerin her biri, toplumu daha az karmaşık ve daha kolay bir şekilde anlaşılır kılmak için kullanılan basitleştirici varsayımların özgün bir setine sahiptir. Pek çok Klasik bilim adamı, örneğin; girişimciler arasında karşılıklı ödüllendiren bir değişim olarak vergiden muaf alanlara doğrudan yatırım yöneltmektedir. Fakat pek çok radikal bilim adamı, girişimcileri vergiden muaf alanlarda yaşayanları sömürenler olarak görecektir. Bu sebeple ekonomi politik çalışmanın ilk adımı, bu iki düşünce ekolünü kuvvetlendiren varsayımları anlamaktır.

Klasik Ekol

Klasik bakış açısına dair derin düşünceler, Sokrat (470-399 M.Ö.), Platon (veya bir başka isimle Aristocle) (428-348 M.Ö.) ve Aristo (384-322 M.Ö.) gibi erken dönem Yunan düşünürlerinin çalışmalarında bulunabilirken bu düşünce ekolü temelde ekonomi alanından çekilmiştir ve izleri Adam Smith ile David Ricardo'nun çalışmalarına değin takip edilebilir. Bu iki isim, 16. ve 17. yüzyıllar arasında merkantilizm alındaki yaygın ekonomik kontrollere tepki göstermekteydi. Bu yüzyılda yerli ve uluslararası ekonomiler, devletler tarafından sıkı bir şekilde düzenlenmekteydi. Sebebi, millî gücün ve zenginliğin genişletilmesi çabalarıydı. Smith, Ricardo ve takipçileri, korumacı uygulamayı

kuvvetlendiren felsefenin hatalı olduğunu iddia ettiler. Aksine bu Klasik bilim adamları, millî zenginliğin serbest ve kısıtlamasız değişimin hem millî hem uluslararası ekonomik arenadaki kişiler arasında teşvik edildiği zaman artırılacağını öne sürdüler. Bu görüş, 19. yüzyılın erken dönemlerinde destekçiler kazandı ve pek çok merkantilist korumacı politika terk edildi.

Klasik ekolün altında üç temel varsayım yatmaktadır. Birinci varsayım; bireylerin ekonomi politikteki temel aktörler olduğu ve dolayısıyla uygun analiz öğeleri olduğudur. Bu varsayım oldukça aşikâr gelebilir zira bütün sosyal aktivitelerin kökeni nihai anlamda bireylere değin taranabilir.

Klasik ekol tarafından önerilen ikinci varsayım; bireylerin faydalarını maksimize etmeyi amaçlayan rasyonel aktörler olduğudur. Rasyonel eylem genelde bireylerin geniş bir olası alternatif yelpazesi içerisinde maliyet-fayda hesaplamalarına dayanarak tercihlerde bulunduğu şeklinde tanımlanır. Ayrıca fayda maksimizasyonu ise genel itibarıyla bireylerin hesaplanmış fayda silsilesi veriyken en iyi alternatifi (bu, en yüksek öznel tatmin seviyesini elde edendir) seçtiği şeklinde tanımlanır.

Klasik ekole tabi olanlarca önerilen üçüncü varsayım; bireylerin faydalarını maksimize etmek için mallar arasında değiş tokuş yaptığıdır. Örneğin; etle patates arasındaki alışverişi düşünelim. Yüksek et ve düşük patates seviyelerinde bazı bireyler -iki mala olan istekleri veriliyken- etlerinden bir kısmını daha fazla patates için vermeye hazır olabilirler. Benzer şekilde eğer bir kişi çok fazla patatese fakat az bir ete sahipse et için patates vermeye hazır olabilir. Bu sebeple Klasiklere göre bireyler, faydalarını malları diğerleriyle değiş tokuş ederek artırırlar. Eti patatesten daha güçlü bir şekilde isteyenler bu ikincisini ilkiyle değiştirirler. Patatesi daha fazla isteyenler de benzer bir değişime girişeceklerdir. Bu değişim süreci, her bireyin -et ve patates miktarı veriliyken- bir başkasını daha kötü hâle getirmeden mümkün

olduğunca iyi oluncaya değin devam eder.² Bu noktada herkes özgün bir şekilde tanımlanmış faydasını maksimize edecektir. Böylece bazıları ete, diğerleri de patatese sahip olacaktır. Çoğunluk da et ve patatesin değişen karışımlarına sahip olacaktır.

Klasik bakış açısı geleneksel olarak ekonomiye uygulanmıştır. Böylesi bir ekonomideki piyasada, çatışma için herhangi bir sebep olmadığı varsayılır. Klasikler, piyasa mübadelelerinin gönüllü olmasından hareketle ve eğer bireyler arasında değiş tokuş için engeller olmazsa mevcut mal ve hizmet arzı veriliyken mümkün olduğunca herkesin daha iyi hâle gelebileceğini düşünmektedirler. Klasik iktisatçılar, kıt kaynakların dağıtıcısı olarak piyasanın kutsallığına kesinkes inanmaktadırlar.

Bu sebeple Klasikler için devlet, ekonomide yalnızca ikincil (minör) bir rol oynamalıdır. Zira devletin ekonomiye çeşitli müdahale şekillerinin amaçlı ya da amaçsız olarak piyasayı sınırlayacağına ve bu yolla potansiyel anlamda ödüllendirici alım satımlar üzerinde etki edeceğine inanmaktadırlar.

Klasik iktisatçılar genelde belirli kamu mallarının devlet tarafından teminini desteklerler. Buradaki mallardan kasıt, toplum tarafından ihtiyaç duyulan fakat özel piyasalarca sağlanamayacak olan mal ve hizmetlerdir. Onlara göre devlete düşen münasip rol, serbest ve rekabetçi piyasa işlemleri için gerekli temelleri sağlamaktır. Bu kapsama şunlar girmektedir; ülkenin savunulması, mülkiyet haklarının korunması, haksız kartel anlaşmalarının veya tekelciliğin önlenmesi, vatandaşların eğitilmesi, altyapı inşası ve para biriminin tedarik edilip düzenlenmesi.

Elbette ki Klasikler, devletlerin sıklıkla bundan daha fazlasını yaptıklarının farkındadırlar ve teorik tekniklerini, devlet faaliyetlerinin örüntüsünü analiz etmek için kullanmaktadırlar. Bekleneceği üzere “kamu tercihi” veya “rasyonel tercih” olarak bilinen temel Klasik yaklaşım, politik arenayı piyasaya denk

kılmaktadır. Bu iktisatçılar için politikacılar, politik mevki peşinde koşarken yekdiğerleriyle rekabet hâlinde politik mal demetleri teklif etmektedir. Bireyler ve çıkar grupları da mevki sahiplerinden tercih ettikleri politikalar için destek alma adına aynısını yapmaktadırlar.

Radikal Ekol

Radikal ekol, 19. yüzyıl politik iktisatçısı ve kapitalizmin en sert eleştirmeni olan (Heinrich) Karl Marx'ın yazılarıyla ortaya çıktı. Klasik ekol, Klasik fikirlerin 19. yüzyılda yaygınlaşmasına bir tepki olarak doğdu. Klasikler piyasayı, bireylerin faydalarını maksimize etmeye izin veren mekanizma olarak görürlerken Marx, kapitalizmi ve piyasayı, kapitalistler (veya burjuvazi) için uç bir zenginlik, işçiler (veya proletarya) için ise fakirlik yaratan gerekli koşulları desteklemek için kullanılan araçlar olarak görmekteydi. Herkes daha öncesinden görece daha iyi bir hâlde olsa bile kapitalistler açıkça zenginliklerini işçilere kıyasla daha hızlı bir şekilde genişletiyorlardı. Marx, bireyler arasındaki değış tokuşun, toplumdaki herkesin refahını zorunlu olarak maksimize ettiği iddiasını reddetti. Bu sebeple kapitalizmi atılması ve sosyalist bir sistem tarafından yer değıştirilmesi gereken içsel anlamda çatışmacı bir sistem olarak görmekteydi.

Klasikler gibi Radikaller de üç varsayım öne sürmekteler: Birinci varsayım; sınıfların ekonomi politiktteki baskın aktörler olduğu ve dolayısıyla uygun analiz ögeleri olduğudur. Radikaller bu bağlamda ekonomik açıdan belirlenmiş iki birey veya sınıf grubu tanımlamaktadır: (1) Üretim araçlarına sahip kapitalistler ve (2) emeğini arz eden işçiler.

Radikaller tarafından önerilen ikinci varsayım; sınıfların kendi ekonomik çıkarları yönünde hareket ettiğiidir. Bireylerin, faydalarını maksimize etmek için rasyonel bir şekilde hareket ettiğini varsayan Klasiklere benzer bir şekilde Radikaller de her

bir sınıfın kendi ekonomik refahını maksimize etmek için hareket ettiğini varsayarlar.

Üçüncü varsayımları; kapitalist ekonominin temelde emeğin sermaye tarafından sömürülmesine dayandığıdır. Marx analizine emek-değer teorisiyle başlamıştır. Bu teori herhangi bir ürünün değerinin onu üretmek için geçmiş ve şimdiki emek miktarı tarafından belirlendiği postulatıdır. Marx, kapitalizm altında herhangi bir ürünün birbiriyle bağlantılı şu üç unsuru içerdiğini iddia etmekteydi: (1) Sabit sermaye-tesis ve ekipmanda cisimleşmiş şekilde geçmiş emek veya malları üretmek için gereken yeni materyaller, (2) değişken sermaye-maddeyi üretmek için kullanılan şimdiki emeğe ödenen ücretler, (3) artık değer-kapitalist tarafından el konulan veya ona ödenen kârlar, kiralalar ve faiz. Marx'a göre, kapitalistlerin artık değeri sömürüsü, işçilerin emekleri için tam getiri elde etmelerini engellemektedir.

Yukarıda zikredilen üçüncü varsayıma göre Radikaller, kapitalistler ve işçiler arasındaki ilişki temelde düşmanca olduğu için ekonomi politiğin içsel olarak çatışmacı olduğunu iddia etmelerine yol açmaktadır. Bu ekoldekiler açısından artık değer, kapitalist yatırımı için bir ödül değildir. Aksine onlar, bunun, işçilere ödenen düşük ücretler ve işçiler tarafından üretilen mal ve hizmetlere yüklenen yüksek fiyatlar aracılığıyla emeğin sömürülmesinden doğduğuna inanmaktadırlar. Üretim araçları, kapitalistler (ki toplum içinde azınlıktırlar) tarafından kontrol edildiği için emek, tam getirisini almaz. Bu sömürücü durum, sınıflar arasında çatışmaya yol açar. Marx'a göre, söz konusu ilişki sıfır toplamlıdır: Bir sınıf tarafından herhangi bir kazanç, diğer sınıfta bir kayba yol açar.

Bu üç varsayıma dayanarak Marx, sofistike bir kapitalist kriz teorisi inşa etti. Marx bu krizin nihai anlamda kapitalizmin emek tarafından alaşağı edilmesine yol açacağını iddia etti.

Böylece kapitalist sistemin yerini sosyalist bir sistem alacaktır. Sosyalist sistemdeki toplumda üretim araçları her iki sınıf tarafından ortak bir şekilde sahiplenilmektedir. Bu sayede artık değerın sömürüsü ortadan kalkmaktadır.

Günümüzde ekonomi politik çalışan Radikal ekol takipçileri temelde analitik ve pratik meseleler setine odaklanmaktadır. Bu meselelerin ilki, giderek uluslararasılaşan sermayenin söz konusu olduğu küresel arenada emeğin kaderiyle ilgilidir. Çok uluslu (birden çok ülke tarafından sahip olunan firmalar) ve ulus ötesi (birden fazla ülkede faaliyet gösteren firmalar) şirketler, büyümeye ve küresel olarak entegre olmuş finansal piyasalar yükselmeye devam ettikçe daha fazla miktardaki sermaye hareketliliği, emeğin ekonomik ve politik gücünün aşınmasına yol açmış gibidir. Belirli bir ülkedeki işçiler daha fazla ücret veya geliştirilmiş faydalar talep ettiğinde şirketler basitçe operasyonlarını başka ülkelere kaydırmaktadırlar. Bu başka ülkelerdeki işçiler daha itaatkârdır. Dolayısıyla Radikaller şuna inanmaktadır; daha adil bir artık değer paylaşımı, işçilerin sermayeyle müzakere yetisinin daha fazla zedelenmesiyle önemli ölçüde zarar görmektedir.

Özünde Klasikler, ekonomi politiği içsel olarak ahenkli görürken Radikaller, çatışmayı yaygın görülen bir şey olarak algılamaktadır. Bu sebeple Radikaller, farklı varsayımlarda bulunup dünyanın çok farklı bir şekilde anlaşılmasını öngörmektedirler. Radikaller için politika, ekonomi tarafından belirlenmektedir. Daha farklı bir şekilde ifade edilecek olursa, politikanın doğasının ve onun içerisinde ve toplumlar arasında yer alan çatlakların ekonomide kök saldığına inanmaktadırlar.

Sonuçta bu iki ekol, belirli olayların ve ekonomi politik içerisindeki genel süreçlerin oldukça farklı açıklamalarına yol açmaktadırlar. Farklılıkları alanda çeşitli tartışmaları kıskırtmıştır ki bunlardan bazıları takip eden bölümlerde içerilecektir.

İslam Dini

Söz konusu dinin adı, İslam, “huzur” ve “teslimiyet” anlamına gelen Arapça kök kelimedendir. İslam, kişinin hayatında ancak Yüce Tanrı’ya (Allah sübhanehü ve teala: Hamd en yüce olana mahsustur) kalbi, ruhu ve amelleriyle teslim olarak huzur bulabileceğini öğretmektedir. Aynı Arapça kök kelime, evrensel Müslümanların selamlaşması için kullanılan Selamün Aleyküm (Esenlik üzerine olsun) ifadesinde de karşımıza çıkar.

İslam, dünya genelinde 1 milyarı aşkın takipçisiyle (dünya nüfusunun yaklaşık beşte birine tekabül etmektedir) temel bir dünya dinidir. Diğer ikisi Hristiyanlık ve Yahudilik olmak üzere İbrahimi, tek tanrılı dinlerden bir tanesidir. Her ne kadar sıklıkla Orta Doğu’daki Araplarla özdeşleştirilse de aslında Müslümanların sadece %10’dan az bir kısmı Arap’tır. Bilakis Müslümanlar dünyanın her yerinde her milletten ve her etnisite veya ırktanır. Müslüman çoğunluklar Orta Doğu, Kuzey Afrika, Doğu Asya ve Pasifik Adalarındaki toplumlar genelinde yaşamaktadır. Büyük sayılarda Müslüman, Batı Avrupa, Avrasya ve Kuzey Amerika’da da bulunmaktadır.

Bir Müslümanın zihninde her zaman için öne çıkan, Allah’a ibadettir. Bu bağlamda bir Müslümanın imanı ve bağlılığını güçlendirmeye yardımcı olan beş adet formel ibadet eylemi vardır. Takip eden paragraflarda açıklanacak olan bu beş eylem, İslam’ın beş sütunu olarak adlandırılır.

İlk sütun, iman veya inançtır. Bu kısaca şunun ilan edilmesidir: “Şehadet ederim ki Allah’tan başka ilah yoktur ve yine şahitlik ederim ki Muhammed, onun kulu ve elçisidir.” Bir kişi bu ifadeyi, saf kalple ve tam bir inançla ilan ederse Müslüman olur. Daha önce zikredildiği gibi İslam, Tanrı’nın birliği inancına dayanmaktadır. Eğer bir kişi, biraz önce bahsi geçen ifadeyi ilan ederse Allah’ın birliğine ve Muhammed’in mesajına şahitlik

etmiş olur. Eğer bir kişi Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik ederse ondan önce gelen bütün peygamberlerin de onun elçileri olduğunu, Allah'ın ve onun mesajının bir olduğunu kabul etmiş olur.

İkinci sütun, salat veya namazdır. Formel namaz, en önemli ibadet eylemidir. Kişinin sayesinde güç, yönelim ve zihin beraklığı edindiği, insanın Allah'a doğru olan bağıdır. İslam, günlük beş formel namazı emretmektedir. Bunlar aracılığıyla Müslümanlar, imanlarını dışa vururlar zira yoğun günlerinin arasında Allah'ı hatırlamak için vakit ayırırlar ve onun yönlendiriciliğini takip etme çabalarını yenilerler. Müslümanlar günde beş defa (sabah veya fecr, öğle veya zuhr, öğleden sonra veya asr, akşam veya mağrib, yatsı veya işa'a) kalkar, suyla temizlenir ve namaz için kendilerini doğrudan Allah'ın huzuruna koyarlar. Ramazan ayında Müslümanlar oruç tuttuğu zaman (sonra bahsedilecektir) kişinin bir sonraki gün oruç tutma niyetini ilan etmesi için gece kılınmak üzere bir altıncı namaz söz konusudur; teravih.

Törenselleşmiş ve akılsız bir eylem olmaktan uzak bir şekilde namaz, sürekli olarak Müslümanlara hayatın kendisinin anlamını hatırlatır ve Allah'a olan imanlarını yeniler. Böylece dünyevi işlerine, görevlerinin bilincinde ve günahlara karşı güçlenmiş bir şekilde geri dönerler. Cemaatle kılınan namazlar, Müslümanları sevgide ve bireysellikleri içinde bir araya getirir. Namaz ayrıca inananların eşitliğini sembolize eder; hiyerarşi yoktur ve bütün ibadet edenler sıra hâlinde yan yana durup yalnızca Allah'a karşı eğilirler.

Her gün kılınan beş vakit namazın yanı sıra Müslümanlar her işlerine zihinlerinde Allah'ı her daim hazır tutarak başlayıp tamamlarlar. Bismillah kelimesi (Allah'ın adıyla) her eylemi önceler ve Elhamdülillah kelimesi (Allah'a hamd olsun) her bir eylemi tamamlar. Müslümanlar ayrıca özel niyazlarda da bulunur ve Allah'ı öven kelimeler daima dudaklarından dökülür.

Üçüncü sütun, savm veya oruçtur. Müslümanlara Kur'an'da şöyle hatırlatılmaktadır: “Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı. Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. (O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir.” (Bakara Sûresi, 2:183-185).

Günde beş vakit namazla ne amaçlanıyorsa senede bir defa Ramazan ayında (ay takvimine göre dokuzuncu aydadır) oruç tutularak da aynı şey amaçlanmaktadır. Bu ayda Müslümanlar gündüz saatlerinde hiçbir şey yemezler ve hatta bir damla su bile içmezler. Orucun her bir anından arzularını bastırıp Allah'ı anarlar. Bu da onlara bir görev bilinci ve Allah'a olan inançlarını kuvvetlendirmeye yardımcı olan bir sabır ruhu yerleştirir. Bu aydaki disiplin ve zorluk, Müslümanları, hayatın gerçeklikleri ve yıl boyunca olmuş olan pek çok cefayla yüz yüze getirir. Bütün bir ay, artan bir bağlılık, dindarlık ve zihin, ruh ve vücut temizliğiyle doludur.

Dördüncü sütun, zekât veya sadakadır. Finansal durumları belli bir düzeyin üzerinde olan her bir Müslüman, yıllık olarak tasarruflarının en azından %2,5'ini zekât almaya hakkı olan, ihtiyacı olan, İslam'a yeni girmiş, yolcu veya borçluya vermelidir.

Bu, bir Müslümanda vazgeçme özelliğini teşvik eder ve ben-cilliğinden, açgözlülüğünden ve gösterişten sıyrılmasını sağlar. Bütün zenginlik Allah'ın bir hediyesi olduğu gibi kişi de ihtiyaç sahibi kardeşlerine yardımcı olmak zorundadır.

Beşinci sütun, hac veya kutsal yolculuktur. Finansal ve fiziksel anlamda yetisi olan bir Müslüman, hayatı boyunca en azından bir defa Mekke, Suudi Arabistan'a Hac ayında (ay takvimine göre 12. ayda) gitmelidir. Mekke, Müslüman dünyanın ruhani merkezidir. Çünkü İbrahim (a.s.) ilk mabedi (Kâbe) orada inşa etmiştir. Dünyadaki bütün Müslümanlar, günlük namazlarında birlik içerisinde oraya yönelirler. "Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi elbette Mekke'de, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâbe'dir. Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanınmazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey ona muhtaçtır)." (Âl-i İmrân Sûresi, 3:96-97). Bu mabet, puta tapıcılığın merkezi hâline geldiğinde Peygamberimiz Muhammed oradaki 360'tan fazla putu temizlemiş ve onu yeniden yalnızca Allah'ın ibadetine adanmıştır.

Bütün hacılar saf beyaz giysi giyerler ve arzularını bastırıp herhangi bir kan dökmeden kendilerini alıkoymak ve söz ve eylemde saf olmak zorundadır. "Hac (ayları), bilinen aylardır. Kim o aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur. Siz ne hayır yaparsanız Allah onu bilir. (Ahiret için) azık toplayın. Kuşkusuz, azığının en hayırlısı takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma)dır. Ey akıl sahipleri, bana karşı gelmekten sakının." (Bakara Sûresi, 2:197).

Hac, büyük bir uluslararası konferans gibidir zira orada bütün insanlar, krallar veya çiftçiler, siyah veya beyaz, Allah'ın huzurunda eşitler olarak dururlar. Yıllık haccın ilk on gününde

bütün dünyadan gelen, farklı milletlerden, dillerden ve renklerden milyonlarca Müslüman, dünyadaki en büyük ruhani toplandı için bir araya gelirler.

İslam'ın öğretileri, bu dünya ve ahiretteki yaşam arasında bir denge tanımlar. Bazıları tarafından sıklıkla radikal veya uç bir din olarak görülürken Müslümanlar, İslam'ı, Kur'an'da dile getirildiği gibi orta yol olarak değerlendirirler: "Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık..." (Bakara Sûresi, 2:143). Müslümanlar bu hayatı, Tanrı'yı tamamen göz ardı ederek, nefsanî bir şekilde yaşamazlar. Kendilerini tamamıyla ibadete adanmak için dünyayı göz ardı da etmezler. Müslümanlar, bu hayatın sorumluluklarını yerine getirip ondan zevk almayı yerine getirerek ve Allah'a ve diğerlerine karşı olan görevlerinin de her daim farkında olmak arasında bir denge kurarlar. Herhangi bir uca doğru olan aşırılık, uygun görülmemiştir.

Tanrı'dan korkan insanlar, ahlâkî açıdan ve davranışta en iyiler olmalıdır. İslam, diğerlerinin haklarına tecavüzü veya kişinin kendisine zararı olan herhangi bir davranışı yasaklar. Dolayısıyla Müslümanlara şu gibi şeyler yasaklanmıştır; sahtekârlık, hırsızlık, cinayet, intihar, rüşvet vermek, kalpazanlık, faizle (ribâ) iştiغال eylemek, kumar ve şans oyunları oynamak, alkol ve domuz eti tüketimi, arkadan konuşma, gıybet etme, iftira etmek, istifçilik, mülke zarar vermek, hayvanlara kötü davranmak, aldatma, zina etme vb.

İslam bu gibi şeyleri yasaklarken insanlığı bütün temiz, sağlıklı ve kullanışlı şeyleri kullanmaya çağırır ki bu sayede Müslümanlar, bedenlerini temiz³ gıdadan ve sağlıktan eksik etmesinler. İslam ayrıca evliliği ve istikrarlı bir aile hayatını, kanaati, cömertliği, konukseverliği, ebeveyne saygıyı, kadınlara saygın bir şekilde davranmayı, yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmeyi vb. salık verir.

İslam hukuku veya şeriat, kamusal çıplaklığı yasaklar ve Müslümanların saygın ve onurlu şekilde giyinmesini emreder. Peygamberimizin ashabından bir tanesi bir gün şöyle demişti: “Eğer şu iki şeyden kaçınabilirseniz istediğini yiyin ve giyin: Savurganlık ve kibir.” Giysi ve davranışta Müslümanlar mütevazı olmalıdır. Kur’an’da üzerinde durulduğu gibi: “Mü’min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihtir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Mü’min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler...” (Nûr Süresi, 24:30-31).

Peygamberimize göre hiçbir erkek, kamusal alanda diz kapağı ile göbeği arasını sergilememelidir ve hiçbir kadın da el ve yüzü dışındaki yerlerini sergilememelidir.⁴ Bu, örtünmedir ve bu bölgeleri kapatmak, her bir erkek ve kadının dinî görevidir. Bu ilke uyarınca İslam takipçilerinde derin bir mütevazılık, saflık ve saygı geliştirmektedir.

İslam, insanoğluna cinsel arzularını kontrol etme ve düzenlemeyi ve bunların ifasını ancak evlilik birliği içerisinde aramasını tembih etmektedir. Evlilik, dinsel bir sözleşmedir/ anlaşmadır ve istikrarlı bir aile ve toplumun temelini oluşturur. Kur’an, karı ve kocayı birbirlerinde sükûn bulan ve birbirlerinin koruyucusu olarak tanımlamaktadır. Boşanma, razı olunmayan bir şey olmakla birlikte evliliğin geri döndürülemez bir şekilde zedelendiği durumlarda kabul edilmektedir.

Müslümanlar hayatları boyunca ebeveynlere saygılı davranmalıdır çünkü onlar, hayatları boyunca çocukları için zorluklara göğüs germekte ve fedakârlıkta bulunmaktadır. Peygamber bir defasında şöyle demiştir: “Cennet, annelerin ayakları altındadır.” Müslümanların ebeveynlerine karşı olan görevleri Allah’a karşı olan sorumluluklarından sonra ikinci sırada yer almaktadır

ve Müslüman ailelerin çoğunluğu yakın, geniş aile bağlarına sahiptir: “Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: ‘Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.’” (İsrâ Sûresi, 17:23-24).

Müslümanların kalbinde ırksal, milliyetçi, cinsiyetçi veya diğer ön yargılara yer olmamalıdır. İnsan hayatının çeşitliliği Allah’ın işaretlerinden, onun yaratışının güzelliğinin parçalarından bir tanesi ve hayran olunup saygı duyulması gereken bir şeydir. Kur’an’da dile getirildiği gibi: “Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da onun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır.” (Rûm Sûresi, 30:22). İnsanlar arasındaki tek ayırt edici faktör, takvadır. “Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdâr olandır.” (Hucurât Sûresi, 49:13).

Müslüman olmayanlarla ilişkilerinde inananlar müsamaha-sız ve dar görüşlü olmamaları yönünde öğütlenmektedir. Müslümanlar diğer dini liderleri ne taciz etmeli ne onlar hakkında kötü konuşmalı ne de onlar hakkında küçük düşürücü konuşmalıdır. “(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.” (Nahl Sûresi, 16:125). Müslümanlar gereksiz yere ihtilaf çıkartmamalıdır. Aksine barış ve dostluk içinde yaşmalıdır. Bir Müslüman, bir kişinin cennete veya cehenneme gidip gidemeyeceğine de karar veremez.

Sadece Allah yargılayıcıdır: “Şüphesiz, inananlar (Müslümanlar) ile, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiilerden (her bir grubun kendi şeriatında) “Allah’a ve ahiret gününe inanan ve salih ameller işleyenler için Rableri katında mükafat vardır; onlar korkuya uğramayacaklar, mahzun da olmayacaklardır” (diye hükmedilmiştir).” (Bakara Sûresi, 2:62).

Müslümanların kalbinde Hristiyanlar ve Yahudilerin özel yeri olmalıdır zira bunlar Kur’an’da “Ehl-i Kitab” olarak zikredilmektedir. Bundan kasıt, daha önceki kutsal metinleri almış olanlardır. Müslümanlar özellikle onlarla iyi ilişkiler içerisinde olmaları yönünde teşvik edilmektedir çünkü puta tapıcılara veya ateistlere nazaran daha fazla ortak noktaya sahiptirler. Polemik veya tartışmalar ortaya çıktığında Müslümanlar onlara nezaketle yaklaşmalı, ortak zemin bulmaya çalışmalıdır ve eğer farklılıklar devam ederse kısaca şu denmelidir: “Sizin yolunuz size, benim banadır.”

Müslümanlar, inançlarını başkalarına zorla dikme etmekten kesinlikle sakındırılmaktadırlar. Çünkü bu, özgür irade ve tercih fikrine aykırıdır. Kur’an ayrıca şöyle demektedir: “Dinde zorlama yoktur...” (Bakara Sûresi, 2:256). Dini araştırmak ve bunun geçerliliğine dair kişisel karar verip bunu kendi inancı hâline getirmek her bireyin kendine kalmıştır. Müslümanlar İslam’ı hiç kimseye zorla dayatmamalıdır -hidayet verme işi yalnızca Allah’a aittir-: “Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topyekûn iman ederlerdi. Böyle iken sen mi mü’min olsunlar diye, insanları zorlayacaksın?” (Yûnus Sûresi, 10:99). Aslında öğretisinin bu basitliğidir ki İslam’ı bugün ve geçmişte dünyada en hızlı büyüyen din hâline getirmiştir.

Dinin kaideleri tarafından yönlendirilen İslam dünyası asırlarca hayatını devam ettirmiştir ve onun istikrarlı bir şekilde artan nüfusu şimdilerde milyar sınırını aşmıştır (Said ve Bangura, 2004). Çağlar boyunca ve bütün yerlerde etkin bir şekilde işleyebilmiş, erken döneminde muazzam bir medeniyet yaratmıştır.

Moğol ordularının vahşi savaşları, Haçlı Seferleri, Avrupalı sömürgecilik ve yeni sömürgeciliğe rağmen İslam dünyası ayakta kalmıştır. Merhum ve meşhur ilahiyatçı Muhhamad Abdul-Rauf'a (1979, s. 2) göre bu hayatta kalmak, ekonominin işleyen ve şartlara uyabilen varlığına işaret etmektedir.

Abdul-Rauf'un işaret ettiği gibi İslamî kaideler, insan hayatının tüm veçhelerine yayılmakta ve bütün insan davranışlarını şu beş ahlâki kategoriye ayırmaktadır: (1) Zorunlu, (2) sadece arzu edilir, (3) yasaklı, (4) arzu edilmeyen ve (5) nötr. Ona göre bunlara dair yargı, ilgili eylemin din, insan hayatı, zihin, zürriyet ve mülke nasıl etki ettiğine dayanmaktadır. Kaidelere dair dikkatli analizi şu ilkeleri ortaya koymaktadır (Abdul-Rauf, 1979, ss. 2-4).

İslam'ın amacı; insanın yeryüzündeki varlığının amacını gerçekleştirmesi yoluyla ahirette kurtuluş arayışında insana yol göstermektir.

İnsanın varoluşunun anlamı, içsel ve dışsal olarak Tanrı'ya hizmet etmektir. Bu da Tanrı'nın azameti ve yüceliğinin içsel bilgisi ve onun varlığının, cömertliği ile onun insanoğlunun gelişimi ve doğruluğu için çağrıda bulunuşunun farkındalığı ile olur. Ayrıca Tanrı'nın ritüel ve ritüel olmayan eylemlere ilişkin öğretileriyle dışsal bir uyum sayesinde gerçekleşir bu.

İlahi ritüel yönlendirme, verili kabul edilmelidir. Bu, insan tercihinine veya değişime imkân bırakmamaktadır çünkü bu, içerisinde yaratıcının yarattığı insanoğlunun kendine bağlılığını ifade etmesine yönelik olan önerilen yöntemdir. Yönlendirme, Tanrı'nın ödün vermez birlik ve biricikliğinin ve onun peygamberlerinin ve kutsal kaynaklarının görevinin geçerliliğinin ritüel beyanını içermektedir. Ayrıca namaz, sadaka, oruç ve hacca ilişkin talimatları içerir. Bu gerçeklerin kabulü ve bu öğretilerle uyumluluk, doğru bir yönelmeyi, kesinliği, anlamlı bir hayat kavramını ve gelecek ümidini ilham edip kuvvetlendirir. Kısacası İslamî yönlendirme, kişinin manevi ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayıp onu daha iyi bir sosyal varlık hâline getirir.

Ritüel olmayan ilahi yönlendirme, insan eylemlerinin yerel, sosyal, politik, hukuki ve ekonomik alanlarını kapsar. İnsanı, tercihsiz bir şekilde tek bir rotaya hasretmez; onu, kontrolsüz açgözlülüğün, insani aşırılığın ve inatçılığın kurbanı olarak da bırakmaz. Bilakis insana geniş bir tercihler yelpazesi ve yaratıcılık sunar ve onu, ilerleyici süreçlerdeki fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını tatmin için motive eder. Ekonominin özel alanında bu, üç yolla başarılı: (1) Temel değerler seti -hududullah (Tanrı'nın sınırları)- alanı veya kabul edilir ekonomik eylemi motive edip betimler. Bu değerler çiğnenmemeli ve ihlal edilmemelidir. Fakat bu sınırlar içerisinde insanoğlu serbesttir ve elbette entelektüel ve fiziksel donanımlarını, kendi hayatının ve toplum yaşantısının iyileştirilmesi için kullanmaya sevk edilir. (2) Bu değer sistemi boyunca İslam, insanoğlunu, ekonomik eylemler alanındaki geniş insani özgürlük aracılığıyla idare etmek için bir çizelge veya bir pusula olarak hizmet gören genel ilkeleri temin eder. (3) İnsana ayrıca ilahi hükümler seti verilmiştir. Bunlardan bazıları insanoğlunun iyiliğini artırmak için belirli eylemleri gerçekleştirmeye yönlertirken diğerleri belirli zarar verici faktörlere karşı uyarılmaktadır. Bu belirli emirler, ekonominin İslami çerçevesinin dayandığı temellerdir.

Bu analiz verili olmak üzere Abdul-Rauf (1979, s. 4), İslamî ekonomi kavramını şöyle tanımlamaktadır: “Motive edilmiş fakat özgür insan eylemi için İslamî değerler sisteminde bir çerçevedir. Bu eylemler, ekonomik hayata ilişkin belirli emirlere saygılı olmalı ve bireyler, onun toplumunun manevi ve maddi ihtiyaçlarını dengeli ve ahenkli bir şekilde dikkate almalıdır.”

İslam Ekonomi Doktrini

İslam ekonomi doktrini, dinin hayat anlayışıyla sıkı bir şekilde iç içe geçmiş durumdadır. Dinin hayat anlayışı ise Tanrı, insanlık, insanlar ile Tanrı arasındaki ilişki, insanın evrendeki konumu ve insanlar arasındaki ilişkiye dair birbirine bağlı kavramlar ağına